

Uluslararası Uygur Ara tirmaları Dergisi, Sayı: 1/2 2013, Sayfa: 25-35.
Xelqara Uy ur Tetqiqati Jernali, San: 1/2 2013, Sehipe: 25-35.
International Journal of Uyghur Studies, Volume: 1/2 2013, Page: 25-35.

UYGUR “YAR-YAR” VE “ÖLEÑ” KO AKLARI ÜZER NE*

Alimcan NAYET**

ÖZET

Uygur halk edebiyatında "yar-yar" veya "öleñ" olarak adlandırılan ko aklar Uygur dü ün türküleri içerisinde bir türü te kil etmektedir. Kendine özgü ekil ve muhteva özellikleriyle di er ko aklardan ayrılır. Bu ko aklar ekil bakımından mani → beyit → mani ekinde birbirine dönü ebilmektedir. Bu dönü üm icrada söz konusu de ilse de, yazılı metinlerde çok net olarak görülmektedir. "Yar-yar" ko akları muhteva yönünden dini-mitolojik ve mizahı ögelere sahiptir. A k, evlilik ve aile dini-mitik ögelerle kutsalla tırılmı tur. Uygur "yar-yar" ko aklarının bu özellikleri di er Türk boylarındaki "yar-yar" ko akları ile büyük ölçüde benzerlik göstermektedir. Dolayısıyla "yar-yar" ko akları Türk boyları arasındaki ortak kültürel ba lar ve de erler için çok önemli bir örnektir. Bu bildiride Uygur "yar-yar" ko aklarının nazım ekileri ve muhteva ayrıntılı olarak incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Uygur, yar-yar, ölen, ko ak, Dü ün Türküleri.

A STUDY ON UYGHUR ‘YAR-YAR’ AND ‘ÖLENG’ POETRIES

ABSTRACT

Poetries called “yar-yar” and “ölen” in Uyghur folk literature are special forms in Uyghur wedding songs. These differ from other poetries with their unique form and content features. These poetries can convert each other in the form of ‘stanza – couplet – stanza’. Even if it is not a matter of practice, this conversion can be seen clearly in written texts. ‘Yar-yar’ poetries carry religious-mythological and humorous features. Love, marriage and family are sacralized by religious-mythical norms. These features of Uyghur ‘yar-yar’ poetries resemble to other ‘yar yar’ poetries of other Turkish clans on a large scale. Therefore, ‘yar-yar’ poetries are very significant samples for common cultural connections and values among Turkish clans. In this essay, verses and content of Uyghur ‘yar-yar’ poetries are going to be analyzed in detail.

Keywords: Uyghur, yar-yar, oleng, qoshaq (folk poetry), Wedding Songs.

“Yar-yar” ko akları dü ün türküleri kategorisindeki özel bir türdür. Gelinin baba evinden alınıp damadın evine götürülmesi sırasında dü ün alayı tarafından söylenir. Adını mısraların sonunda tekrarlanan “yar-yar” redifinden alır. “Yar-yar” deyimini “arkada , sevgili” anlamındaki Farsça “yâr” kelimesinin tekrarıyla olu turulmu tur. Bu deyim Uygur, Özbek, Türkmen ve Tatarlarda “yar-yar”, Kazak ve Kırgızlarda “car-car” ekinde kullanılmaktadır.¹ “Yar-yar” söyleme adeti Uygur Türkleri dı ında yine Özbek, Kazak, Tatar ve Türkmen gibi Türk boyları arasında da

* Bu makale VIII. Milletlerarası Türkoloji Kongresi’nde bildiri olarak sunulmu tur.

** Prof. Dr., Ege Üniversitesi Türk Dünyası Ara tirmaları Enstitüsü, zmir – TÜRK YE, E-posta: alim1962@hotmail.com.

¹ Do an Kaya, **Ansiklopdik Türk Halk Edebiyatı Terimleri Sözlü ü**, Akça Yayınları, 2007, s. 777-778; **Tatar Halkı cati**, Tataristan Kitap Ne riyatı, Kazan, 1980, s. 107 – 112.

mevcuttur. “Yar-yar” ko aklarının eski örnekleri Alpamı destanında yer almaktadır.² Uygur "Boz Yi it" destanında da bunun bazı örnekleri bulunmaktadır.³ Ali ir Nevai de “Mizanü'l-evzan” adlı eserinde “yar-yar” ko aklarından bahsetmi ve bir örnek vermiştir.

Yana Çenge'dür ki Türk ulusu zıfaf ve kız köçürür toylarında anı ayturlar. Ve ol sürudidür, be-gayet mü'essir ve ikki nev'dür: Bir nev'i hiç vezni bile rast imes ve bir nev'i bir beyt aytılır kim Münserih-i matvi-i mevkuf bahrı durur ve "yâr" lafzını redif ornı a mezkur kılurlar, andak kim:
(Beyt)

*aysı çemendin isip kildi abâ, yâr yâr
Kim demidin tü ti ot cânım ara, yâr yâr
Müfte'ülün fa'ılan müfte'ülün fa'ılan.⁴*

Uygur ve Türkmen “yar-yar” ko aklarında “yar-yar” deyimini ile birlikte “yölen”, “hay yölen”, “hay hay yölen”⁵, “hay öleñ”, “ülen”, “üleñ”⁶ sözcükleri kullanılmaktadır. Buradaki “yölen”, “ülen”, “üleñ” aslında “öleñ/ölöñ” sözcü ünün bozulmuş biçimleridir. Clauson ve Rasanen “öleñ” kelimesi”nin “ıslak” anlamındaki “(h)öl” kökünden geldiğini ve “ot, çemen, çayır, taze ot, ıslak, ya ” anlamlarını ifade ettiğini söyler.⁷ Uygur Türkçesinde de hoş kokulu bir çiçeğin bitki köküne “ölen” denmektedir.⁸ Seyyid Süleyman Efendi -i Buhari "Lügat-i Ça atay"ında "ölöñ" sözcü ünü "çayır, çimen ve bir nevi arkı" diye açıklamıştır.⁹ Radlof *olongo* sözcü ünden gelen "ölöñ" teriminin Kırgızlarda "dörtlük, iir, türkü" anlamına geldiğini kaydeder.¹⁰ Rasanen ayrıca Kazaklardaki “ölöñ” terimini “dört kıtalık iir, birinci, ikinci ve dördüncü mısraları kafiyelidir (Osmanlıcadaki “mani”ler gibidir) diye açıklamıştır.¹¹ Do an Kaya öleñ teriminin Kazaklarda a it, cır vs gibi ezgili parçaların yerine kullanıldığını ifade eder.¹² “Öleñ” kelimesi “Uygur Tiliniñ zahlik Lu iti”nde: “arkı; dü ünlerde söylenen bir tür halk arkısıdır... ‘öleñçi’; öleñ söyleyen ki idir” diye açıklanmıştır.¹³ Bu sözcü ün “yar yar” ko aklarıyla birlikte dü ün türkülerinde kullanılmasının sebebi Clauson’a göre “taze, ya ” anlamıyla gelini ima etmesinden dolayı olmalıdır.

“Yâr yâr” ve “öleñ” ko akları Uygur dü ünlerinde gelinin baba evinden alınıp damadın evine götürülmesi sırasında damadın ve gelinin arkadaşları tarafından söylenir.¹⁴ Dü ün günü gelin

² Yolda Fazılo lu, **Alpamı Destanı**, Türkiye Türkçesine Aktarım: Aysu im ek-Canpolat, Dr. Aynur Öz, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2000.

³ **Uygur Halk Destanları III**, Hazırlayan: Abdülhakim Mehmet, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2011, s. 302 - 304

⁴ Kemal Eraslan’a göre, *çenge* sözcü ü “çengi” ve “çinge” (çiñe) biçimlerinde de görülür. Bkz. Ali- ir Nevai, **Mizânu'l-Evzân**, Hazırlayan: Prof. Dr. Kemal Eraslan, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1993, s. 59, 174; O. Bokiyev, **Uygur Xalq Lirik e'riyatı**, Özbekistan SSR “Fan” Na riyeti, To kent – 1978, s. 106

⁵ Abdülkerim Rahman, **Uygur Folkloru**, Çeviren: Soner Yalçın, Erkin Emet, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1996, s.107; Muhemmetcan Sadık, **age.**, s.293 – 296; Osman smail, **age.**, s. 414

⁶ Gurban Durdi Geldiyev, “Türkmenlerde Dü ün Türküleri veya Öleñler, Yar-yar, Leeran Gelene i Do rultusunda”, **1.Uluslararası Atatürk ve Türk Halk Kültürü Sempozyumu Bildirileri**, T.C.Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2001, s.130

⁷ Sır Gerard Clauson, *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*, Oxford, At The Clarendon Press, 1972, s. 147; Martti Rasanen, *Versuch Eines Etymologischen Wörterbuch Der Türksprachen*, Helsinki 1969, Suomalais-Ugrilainen Seura, s. 371

⁸ **Uygur Tiliniñ zahlik Lu iti 5**, Milletler Ne riyatı, Pekin, 1996, s. 844

⁹ ükrü Elçin, **Halk Edebiyatı Ara tırmaları- 1**, Akça Yayınları, Ankara, 1997, s. 33

¹⁰ ükrü Elçin, **age.**, s. 33; El Kazınası - Eski Söz (V.V. Radlov cina an Kazak folklorının ülgileri), Almatı " ılım", 1994, s. 30-31

¹¹ Bkz. Sır Gerard Clauson, **age.**, s. 147; Martti Rasanen, **age.**, s. 371

¹² Do an Kaya, **age.**, s. 608

¹³ Uygur Tiliniñ zahlik Lu iti 5, s. 844

¹⁴ Özbek ve Türkmen dü ünlerinde ise kadınlar tarafından söylenir. Bkz. Do an Kaya, **age.**, 777; Gurban Durdi Geldiyev, **age.**, s. 131

● Uygur “Yar-Yar” ve “Öleñ” Koşakları Üzerine

alayı gelin almaya giderken ve gelini alıp dönerken yol boyunca “yar yar” türküsü söylerler.¹⁵ Bu türkülerde gelinin anne babası övülür, gelin avutulur ve ona ö üter verilir, mutlu olması dlenir. Ayrıca kızından ayrılmak zorunda kalan anne babaların üzüntüsü, evlenemeyen delikanlıların dert ve hasreti de bu ko aklarda dile getirilir.

“Yar yar” ko akları Uygur dü ün türküleri içerisinde ekil ve muhteva yönünden kendine has özellikleri olan bir türdür. Bu ko aklar ekil ve muhteva yönünden öyle incelenebilir.

1. “Yar-yar” Ko aklarının ekil özellikleri

1.1. Nazım ekileri

Türk halk edebiyatında “ ekil”in iirde dı a ait bir unsur oldu u, bu unsurun; kafiye örgüsü, vezin, nazım birimi ve iirin hacmi (mısra, beyit ve dörtlük sayısının azlı ı veya çoklu u)nden ibaret oldu u kabul edilmektedir.¹⁶ Bu kriterlere göre tespit edilen nazım ekileri mani ve ko ma”dır. Aslında beyit de Türk halk iirinin önemli nazım ekilerinden birisidir. Ancak Türkiye’de bu daha çok Divan edebiyatı kaynaklı bir nazım ekli olarak ele alınır. Oysa slamiyet öncesi Türk edebiyatında iki mısralı iir örneklerine bolca rastlamak mümkündür.

Kisari arslan teg sikriyü, Kesarin-arslan gibi sıçrayarak,
Kirgini kirmi bu ra teg kökreyü. Kızı mı (kösnümü) erkek deve gibi kökreyerek.

Açmı bars teg alku, Acıkmı pars gibi bitkinle erek,
Avtaki keyik teg yügürü. Av sırasında av hayvanı gibi ko arak.

Kümü -lüg ta teg körklenü, Gümü da gibi güzelle erek,
Kümü hua teg açılı. Kumuda çiçe i gibi açılarak.

Börk teg kedilu, Börk gibi giyilerek,
Biçek teg sapılı. Bıçak (hançer) gibi ku anılarak.

Kum (teg) yı ulu, Kum gibi yı ılarak,
Korum kaya teg yimirli. Kaya gibi yıkılarak.¹⁷

Bu durum beyitin Divan edebiyatı kaynaklı de il, Türk edebiyatının asli nazım ekilerinden biri oldu unu göstermektedir. Bu nazım ekli daha çok atasözlerinde kullanılmı ve korunmu tur. Uygur halk iirinde *aabb* kafiye yapısına sahip maniler aslında beyitlerden meydana getirilmı tir.

Qé iñ qara, qé iñ qara, Ka ın kara, ka ın kara,
Qé iñdin köziñ qara. Ka ından gözün kara.
Kirpikiñdin nurlar tamar, Kirpi inden nur damlar,
Söysem yürekim qanar.¹⁸ Öpsem yüre im kanar.

¹⁵ Osman smail, **Xelq E iz Edebiyatı Heqqide Omumi Bayan**, incang Xelq Ne riyati, Urumçi, 1998, s. 412; ayrıca bkz. Mehemmetcan Sadık, **age.**, s. 295; **Uygur Helk E iz cadiyiti**, Kazakistan SSR “Nauka” Ne riyati, Almuta, 1983, s. 39-40

¹⁶ **Türk Halk El Kitabı**, Editör: M. Öcal O uz, Grafiker Yayınları, Ankara, 2004, s. 264

¹⁷ Peter ZIEME, “Uygurların Dindı ı Edebiyatı Üzerine Birkaç Not”, **Be inci Milletler Arası Türkoloji Kongresi**, stanbul, 23-28 Eylül, 1985, Tebli ler, 1. Türk Dili, Cilt 1, Edebiyat Fakültesi Basımevi, stanbul, 1985, s. 287

¹⁸ **Uygur Xelq Qo aqliri 2**, s. 69

*Kiçikkine qara köz,
Tili tatlıq, érin söz.
Uçup ketti öyümdin,
ayip boldi közümdin.*¹⁹

Küçücük kara göz,
Dili tatlı, irin söz.
Uçup gitti evimden,
Kayboldu gözümünden.

Bu tür kafiye düzenine sahip maniler Anadolu sahasında da bulunmaktadır.²⁰

1.1.1. Mani

Mani genellikle dört mısralı, 7 heceli, *aaba veya abcb* ekinde kafiye düzenine sahip, dörtlük içinde anlam bütünlü ü gösteren, belli bir ezgiye ba lı olmayan bir nazım ekli olarak tanımlanır. Ancak vezin ve kafiye yapısı yönünden bu tanıma uymayan maniler de söz konusudur.

Uygur “yar-yar” ko aklarının önemli bir kısmı mani nazım ekliyle kaydedilmiştir. .

*Hay-hay yölen, hay yölen,
z kélidu, yar-yar.
Qizil ton a pürkinip,
Qiz kélidu, yar-yar.*

Hey-hey ölen, hey ölen,
z geliyor, yâr yâr
Kırmızı elbise giyen,
Kız geliyor, yâr yâr.

*Hay -hay yölen, hay yölen,
Qar kélidu, yar-yar.
Sériq sebde tonni kiyip,
Yar kélidu, yar-yar.*

Hey-hey ölen, hey ölen,
Kar geliyor, yâr yâr.
Sarı süsen elbise giyen,
Yâr geliyor, yâr yâr.

*Yi luma qız, yi luma,
Toyuñ boldi, yar-yar.
Altun güllük kö ige,
Öyüñ boldi, yar-yar.*

A lama kız, a lama,
Dü ünün oldu, yâr yâr.
Altın çiçekli cibinlik,
Evin oldu, yâr yâr.

*Yi lima qız, yi luma,
Xu bolursiz, yar-yar.
Qarçu idek yigitke,
Dost bolursiz, yar-yar.*

A lama kız, a lama,
Ho olursun, yâr yâr.
Atmaca gibi yi ide,
Dost olursun, yâr yâr.

Bu örnekler incelendi inde 1. ve 3. mısrasının 7 heceli, 2. ve 4. mısrasının 4 heceli ve *abcb* kafiye yapısına sahip oldu u anlaşılr. “Yar-yar” redifi vezinden ayrı tutulmalıdır. Çünkü bu ko akların redifsiz biçimleri de vardır.

Uygur “yar-yar” ko aklarının bazıları 1. ve 3. mısraları 8 heceli, 2. ve 4. mısraları 4 hecelidir.

¹⁹ Osman smail, *age.*, s. 536

²⁰ Bkz. Do an Kaya, *age.*, s. 472

Biriñ üzük, biriñ yaqut, Biriniz yüzük, biriniz yakut,
Cüp bopsiler, yaru-yar. Çift olmu sunuz, yâr u yâr.
Turmu , davan boranida, Ya amin yoku ve fırtınasında,
*Xop bopsiler, yaru-yar.*²¹ Bir olmu sunuz, yâr u yâr.

1. ve 3. mısraları 8 heceli, 2.ve 4. mısraları 5 heceli olanları da bulunmaktadır.

Biriñ mervayit, biriñ mercan, Biriniz inci, biriniz mercan,
Tépi ipsiler, yaru-yar. Bulu mu sunuz, yâr u yâr.
Biriñ ayu biriñ quya , Biriniz ay, biriniz güne ,
Çépi ipsiler, yaru-yar. Yarı mı sınız, yâr u yâr.

Uygur “yar-yar” ko akları bu özelklerinden dolayı rahatlıkla mani nazım eklinden beyit nazım ekline dönü ebilmektedir.

1.1.2. Beyit

Cem Dilçin beyiti aynı ölçüde ve anlamca birbirine bali iki dizeden olunan nazım olarak açıklar.²² Uygur “yar-yar” ko akları aynı zamanda beyit nazım ekliyle de karımıza çıkmaktadır.

Hay-hay ölen, hay ölen, men ne kılay, yar-yar,
Xencer élib jürekni pare qılay, yar-yar,
(Hey-hey ölen, hey ölen, ne yapayım, yâr yâr,
Hançer alıp kalbimi pare edeyim, yâr yâr.)

Hay-hay ölen, hay ölen, qar kéledur, yar-yar,
Kimxab ton a pürkünüp yar kéledur, yar-yar.
(Hey-hey ölen, hey ölen, kar geliyor, yâr yâr,
pek elbise giyen yâr geliyor, yâr yâr.)

Beyit nazım ekliyle kaydedilmi “yar-yar” ko akları 11 heceli olup aa kafiye yapısına sahiptir. Bu beyitler rahatlıkla 1. ve 3. mısrası 7 heceli, 2. ve 4. mısrası 4 heceli mani nazım ekline dönü ebilmektedir.

Hay-hay ölen, hay ölen,
Men ne kılay, (yar-yar)
Xencer élib jürekni,
Pare qılay, (yar-yar)

Hay-hay ölen, hay ölen,
Qar kéledur, (yar-yar)
Kimxab ton a pürkünüp,
Yar kéledur, (yar-yar)

Elbette bu durum “yar-yar” ko aklarının yazılı metinleri için söz konusudur. cra ortamında böyle bir durumdan bahsedilemez.

²¹ O.Bokıyev, *age.*, s. 107

²² Cem Dilçin, *Örnekleriyle Türk Dili Bilgisi*, Türk Dil Kurumu, Ankara, 1995, s. 101.

1.1.3. “Yar-yar” ko aklarında redif

“Yar-yar” redifi “yar-yar” ko aklarının ayırıcı özelliklerinden birisidir. Bu redif “yaru yar”, “yar senem” ekinde de de i ebilmektedir.

Qanat qéqip pervaz qilib, Kanat çırpıp uçunuz,
Qayrılmañlar, yaru-yar. Hiç sapmayın, yâr u yâr
Axir zaman bol inçe, Kıyamet kopana dek,
*Ayrılmañlar, yaru-yar.*²³ Ayrılmayın, yâr u yâr

Ji lima qiz, ji lima, toyuñ boldı, yar senem,
Altun bilen kö ügüñ üyüñ boldı, yar senem.
(A lama kız, a lama, dü ünün oldu, yâr senem,
Altın ile cebinli in evin oldu, yâr senem.)

Yax i-yax i mollamlar, nikah qiliñ, yar senem,
*Kün oltadı, keç boldı, qizni bériñ, yar senem.*²⁴
(Yah i yah i mollamlar, nikahı kıyın, yâr senem,
Güne battı, geç oldu, kızı verin, yâr senem.)

Beyit nazm ekliyle düzenlenmi bazı “yar-yar” ko aklarında “yar-yar” redifi bulunmamaktadır. Ancak bunlar içerik ve i lev bakımından “yar-yar” ko aklarından ayrılma de ildir.

Yi lima qiz yi lima qiz toyuñ boldı, A lama kız, a lama, dü ünün oldu,
Altun güllük kö üge öyüñ boldı. Altın güllü cebinli in evin odu.
Yi lima qiz feridundek bextiñ bolur, A lama kız, Feridun kadar bahtın olur,
*Altun güllük kö ügide textiñ bolur.*²⁵ Altın güllü cebinli in tahtın olur.

2. Yar-yar Ko aklarının Muhtevası

“Yar-yar” ko akları Uygur dü ün türküleri kategorisinde yer alan özel bir türdür. Dolayısıyla bu ko aklarda genellikle evlenen gençlerin sevinci, mutlulu u yansıtılır. Gelin, damat ve onları yeti tiren anne baba övül, yüceltilir. Evlenm genç çifti için iyi dilek ve temenniler dile getirilir. Bununla birlikte zorla evlendirilen gelinlerin üzüntü ve dertleri, evlenememi delikanlıların hasret ve sıkıntıları yansıtılır. Bazı “yar-yar” ko aklarında dini-mitolojik unsurlar söz konusudur.

2.1. “Yar-yar” ko aklarında evlenmenin kökeni dile getirilir.

Eggel ba lap hudani yat eteyning, yar yar Evvela Allah’ı yad edelim, yâr yâr,
Paygamberler rohini at eteyning, yar, yar Peygamberin ruhunu ad edelim, yâr yâr.
Eggel dünya yok edi, peyda kildi, yar,yar! Evvel dünya yok idi, halk eyledi, yâr yâr,
Dosti hebip hatiridin peyda kildi, yar,yar Dostu Habib hatırına, halk eyledi, yâr yâr.
Neçen türlük tuprakni keltürdiler, yar,yar! Nice türlü topra ı getirdiler, yâr yâr.
Palçik etip, Edemni, süret kildi, yar,yar!. Balçık edip Adem’ı suret etti, yâr yâr,
Keltürdiler rohini, türgüzdiler, yar,yar! Getirdiler ruhunu, aya a kaldırdı, yâr yâr
Edem ata tirilip iman eytti, yar,yar! Adem Ata dirilip iman etti, yâr yâr,

²³ O.Bokiyev, *age.*, s. 107

²⁴ O.Bokiyev, *age.*, s. 109

²⁵ Sultan Mahmut Ka garlı, *Ça da Uygur Türkleri’nin Edebiyatı*, T.C. Kültür Bakanlığı ı Yayınları, Ankara,1998, s. 67

● Uygur “Yar-Yar” ve “Öleñ” Koşakları Üzerine

Cümle peri te hayran kildi, yar,yar! Cümle melek ferî te hayran kaldı, yâr yâr.
Edem ata tirilip yal uz idi, yar,yar! Adem Ata dirilirken yalnız idi, yâr yâr,
Haga ana Edemge layik edi, yar,yar! Hava Ana Adem'e layık idi, yâr yâr,
*Toy kilmaklik Edemdin kal an turur, yar,yar!*²⁶ Evlenmek Adem'den bize kalmı , yâr yâr.

Bir Tatar “yar yar” ko a ında ise evlenmenin Hz. Ali'den kaldı ı anlatılır.

Pigamberneñ bér kızın Peygamberin bir kızını,
Ali aldı, yar-yar Ali aldı, yâr yâr.
Kız birép tuylar kılı Kız verip dü ün yapmak,
*unnan kaldı, yar-yar.*²⁷ Ondan kaldı, yâr yâr.

Bunlar evlenmenin ve aile kurumunun kökeni ve kutsallı ına yapılan göndermelerdir ki, mitolojide bunun örnekleri çoktur.

2.2. “Yar-yar” ko aklarında a kın Hz. Yusuf Peygamber ile Hz. Züleyha'nın a kından geldi i anlatılır. Dolayısıyla a k kutsaldır.

Üsüp birlen Zulayka Misr içide, yar,yar! Yusuf ile Züleyha Mısır'dadır, yâr yâr,
Yoktur tengi cahanda, Misr içide, yar,yar! Yoktur dengi cihanda, Mısır'dadır, yâr yâr.
Üsüp birlen Zulayka keridiler, yar,yar! Yusuf ile Züleyha ya landılar, yâr yâr,
k otini alemge teridiler, yar,yar! A k ate ini aleme ektiler, yâr yâr.
Üsüp birlen Zulayka bolsa edi, yar,yar! Yusuf ile Züleyha olsaydı, yar-yar,
*A iklikni ulardin sursa edi, yar,yar!*²⁸ A ıklı ı onlara sorsaydı, yâr yâr.

2.3. Bazı “Yar-yar” ko aklarında geline teselli verilir.

Yi lma qız, yi lima, A lama kız, a lama,
Toyuñ boldı, yar-yar. Dü ün oldu, yâr yâr.
Altun güllük kö ige, Altın güllü cibinlik,
Öyüñ boldı, yar-yar. Evin oldu, yâr yâr.
Yi lima qız, yi lima, A lama kız, a lama,
Xu bolursiz yar-yar. Memnun kalır sınız., yâr yâr.
Qarçu idek yigitke, Atmaca gibi yi ide,
*Dost bolursiz, yar-yar.*²⁹ Dost olursunuz, yâr yâr.

2.4. Bazı “yar-yar” ko aklarında evlenen çiftin birbirine duydu u a k duyguları dile getirilir.

Hay-hay yölen, hay yölen, Hey, hey ölen, hey ölen,
Köydi yürek, yar-yar. Yandı yürek, yâr yâr.
Tutqan yarim özlidir, Tuttu um yar kendiniz,
Yoqtur bölek, yar-yar. Yoktur ba ka, yâr yâr.³⁰

²⁶ Re it Rahmeti Arat, “Do u Türkçesi Metinleri”, Yayına hazırlayan: Osman Fikri Sertkaya, Türk Kültürünü Ara tırma Enstitüsü, Ankara, 1987, s. 37

²⁷ Tatar Halık catı, s. 107 – 112

²⁸ Re it Rahmeti Arat, **age.**, s. 38

²⁹ Osman smail, **age.**, s. 413

³⁰ Osman smail, **age.**, s. 414

2.5. Bazı “yar-yar” ko aklarında sevdi i ki iyle evlenemeyen veya zorla evlendirilen gelinin izdirabı dile getirir.

*Yi lima qız, yi lima,
Ba ri yara, yar-yar.
Söyginige tegmigenniñ,
Bexti qara, yar-yar.*

A lama kız, a lama,
Ba rı yara, yâr yâr.
Sevdi ine varmayanın,
Bahtı kara, yâr yâr.

*Hay-hay yölen, hay yölen,
Qandaq qılay, yar-yar.
Xencer élip yürekni,
Pare qılay, yar-yar.³¹*

Hey, hey ölen, hey ölen,
Ne yapayım, yâr yâr.
Hançer alıp yüre i,
Paralayım, yâr yâr.

2.6. Bazı “yar-yar” ko aklarında annenin kızından ayrılacak olması nedeniyle duydu u derin üzüntü dile getirilir.

*Uzaqqa qız bergenniñ,
Reñgi sériq, yar-yar.
Yé i qurmas közidin,
Misli ériq yar-yar.*

Uza a kız verenin,
Rengi sarı, yâr yâr.
Ya ı kurumaz gözünden,
Tıpkı arık, yâr yâr.

*Qız kélidu xériman,
Yarı bilen, yar-yar.
Qız anisi yi laydu,
Razi bilen, yar-yar.³²*

Kız geliyor pervasızca,
Yarı ile, yâr yâr.
Kız annesi a lıyor,
Çaresizce, yâr yâr.

2.7. Bazı “yar-yar” ko aklarında e bulamayan, evlenemeyen delikanlıların üzüntüleri anlatılır.

*Qara-qara qa ılar,
Xamandidur, yar-yar.
Öylenmigen yigitler,
Armandidur, yar-yar.*

Kara kara kargalar,
Harmandadır, yâr yâr.
Evlenmeyen delikanlılar,
Hasrettedir, yâr yâr.³³

2.8. Bazı “yar-yar”ko aklarında mizah unsuru vardır.

*Apaq-apak to qanlar,
Sayda tola, yar-yar.
Öylenmigen yigitler,
Toyda tola, yar-yar.*

Beyaz beyaz tav anlar,
Vadide çöktür, yâr yâr.
Evlenmeyen delikanlılar,
Dü ünde çöktür, yâr yâr.³⁴

*Kulun-taylar ki neydu,
At boldum dep yar-yar
Kızlar tola yi laydu
Yat boldum dep yar-yar*

Kula, taylar ki nerler,
At oldum diye, yâr yâr.
Kızlar çok a larlar,
Evlendim diye, yâr yâr.

³¹ Osman smail, **age.**, s. 414

³² Osman smail, **age.**, s. 414-415

³³ Osman smail, **age.**, s. 416

³⁴ Osman smail, **age.**, s. 416

● Uygur “Yar-Yar” ve “Öleñ” Koşakları Üzerine

“Yar-yar” koşaklarının diğ er Türk boylarının halk şiirlerinde daha zengin örnekleri bulunmaktadır.

*Hay, öleñ, hay hay öleñ
Haydır bu gün, yar-yar
Al-gızıl reñbe-reñ
Toydur bu gün, yar-yar.*

Hey, ölen, hey hey ölen,
Haydır bugün , yâr yâr.
Al kızıl renga renk,
Toydur bugün, yâr yâr

*ki yorgan bir dü ek
Tahtın bolsun, yar-yar
Pigamberin gızıça
Bahtın bolsun yar-yar.*

ki yorgan bir dö ek,
Tahtın olsun, yâr yâr.
Peygamberin kızı kadar,
Bahtın olsun, yâr yâr.
-Türkmen³⁵

*Kızıl-kızıl kuraslar
Komda bulır, yar-yar
Öylenmegen ya yégétler
Tuyda bulır, yar-yar.*

Kızıl kızıl horozlar,
Kumda olur, yâr yâr
Evlenmeyen delikanlılar
Dü ünde olur, yâr yâr.

*Béréñ encé, béréñ mercen,
Tézélépséz, yar-yar
Béréñ tutıy, béréñ bülül,
Ku ılıpsız, yar-yar.*

Biriniz inci, biriniz mercan,
Dizilmi siniz, yâr yâr.
Biriniz tuti, biriniz bülül,
Birle mi siniz, yâr yâr.
-Tatar³⁶

*Gayçını atım tahçaya cingildesin, yar hey...
Ça ırın o lan bacısın dingildesin, yar hey...*

-Azeri³⁷

33

*Alıp kelseng bazardan
Kara nasar, car car av!
Kara makpal sevkele
a ıng basar, car-car av!
Munda ekem kaldı dep
Kam cemengiz, car-car av.
Caksı bolsa kayın atang
Orning basar, car-car av!*

Alıp gelsen pazardan
Kara ipek, yâr yâr
Kara ipekten duvak
Saçını örter yâr yâr
Babacı ım burada kaldı diye
Tasalanmayın, yâr yâr
yi ise kayınbaban
Baban yerine geçer, yâr yâr
-Kazak³⁸

*Torda turgan gılamniñ
Bir gülidiñ yâr yâr
Atañ bilen anañniñ
Bülülidn yâr yâr*

Yukarıda duran halının
Bir gülü idin yâr yâr
Atan ile annenin
Bülülü idin yâr yâr

³⁵ Gurban Durdi Geldiyev, *age.*, s.131

³⁶ Tatar Halık ıcatı, s. 107 – 112

³⁷ **Azerbaycan Halk Yazımı Örnekleri**, “Dü ün Ne meleri”, Derleyip düzenleyen: Ehliman Ahundov, Türk Çevriyazısına aktaran: Semih Tezcan, Türk Dil Kurumu yayınları:445, Ankara, 1994

³⁸ Nerin Köse, **Kazakların Gelenek-Göreneklere ile nanç ve Pratikleri**, Milli Folklor Yayınları:14, Ankara, 2001, s.122-123.

Yı lama kız yı luma A lama kız a lama
Toy seniki yâr yâr Dü ün seninki yâr yâr
Bedevletli bek yigit, Sınırsız zengin bey yi it
Yar seniki yâr yâr Yâr seninki yâr yâr
-Özbek³⁹

Bu örnekler “yar-yar” ko aklarının ortak bir kültürden, ortak bir gelenekten, ortak bir modelden kaynaklandığını göstermektedir.

SONUÇ

Uygur halk şiirinde “yar-yar veya “öleñ” olarak bilinen ko aklar Uygur dü ün türküleri kategorisindeki özel bir türdür. Adını “yar-yar” redifinden almıştır. Yazılı metinleri Mani ve beyit nazım eklinde kaydedilmiştir. Yazılı ortamda bunlar rahatlıkla birbirine dönüştürülebilmektedir. Ancak icra ortamında bu iki nazım ekli arasında hiçbir fark söz konusu değildir. Mani nazım eklindeki “yar-yar”ların 1. ve 3. mısraları 7 heceli, 2. ve 4. mısraları 4 hecelidir. 1. ve 3. mısraları 8 heceli, 2. ve 4. mısraları 4 ve 5 heceli olanları da bulunmaktadır. Kafiye yapısı abcb eklinde. Beyit nazım eklindeki “yar-yar”lar genellikle 11 heceli olup, 4+3+4 durak yapısına sahiptir. “Yar-yar” redifi “yaru yar”, “yar senem” eklinde de gelebilmektedir. Redifsiz biçimleri de vardır. “Öleñ” veya “ölen”ler de “yar-yar” ko aklarıyla birlikte, bazen kaynağı olarak karşımıza çıkmaktadır. “Yar-yar” ko akları evlenen çiftin sevinci ve mutluluğunu yansıtır. Bu ko aklarda gelin ile damat ve onları yetiştiren anne babalar övülür, yüceltilir. Yeni evlenmiş çiftlere iyi dilekler ve temenniler ifade edilir. Bazen zorla evlendirilmiş gençlerin üzüntü ve dertleri anlatılır. Evlenememiş delikanlıların hasret ve sıkıntılarını dile getirilir. “Yar-yar” ko aklarında dini-mitolojik öğeler ve mizahi unsurlar da söz konusudur. “Yar-yar” ve “öleñ”ler özel ezgi ve icra tarzıyla dü ün havasını coşturur, katılımcıları keyiflendirir, sosyal ilişkileri güçlendirir. Bu ko aklar diğer Türk boylarında da hemen hemen aynı ekil ve muhteva özellikleriyle görülmektedir. Dolayısıyla “yar-yar” ve “öleñ”ler ortak kültürel değerlerimiz için önemli bir örnektir.

KAYNAKLAR

- 📖 ARAT Reşit Rahmeti, **Doğu Türkçesi Metinleri** (Yayına Hazırlayan: Osman Fikri Sertkaya), Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara, 1987.
- 📖 **Azerbaycan Halk Yazını Örnekleri, “Dü ün Ne meleri”** (Derleyip Düzenleyen: Ehliman Ahundov, Türk Çevriyazısına Aktaran: Semih Tezcan), TDK Yayınları:445, Ankara, 1994.
- 📖 BOKIYEV O., **Uygur Xalq Lirik Eriyati**, Özbekistan SSR “Fan” Nasyony, Toşkent, 1978.
- 📖 CLAUSON Sir Gerard, **An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish**, Oxford, At The Clarendon Press, 1972.
- 📖 DZAROLU Hikmet, **Halk Şiirinde Türler**, TDK Yayınları, Ankara, 1969.
- 📖 ELÇİN Ükrü, **Halk Edebiyatı Araştırmaları-1**, Akça Yayınları, Ankara, 1997.
- 📖 **El Kazması - Eski Söz** (V.V. Radlov tarafından Kazak folklorunun ülgeleri), Almatı “Yıldırım”, 1994

³⁹ Doğan Kaya, *age.*, s. 778

● Uygur “Yar-Yar” ve “Öleñ” Koşakları Üzerine

- FAZİLO LU Yolda , **Alpamı Destanı**, (Türkiye Türkçesine Aktarım: Aysu İmrek Canpolat, Dr. Aynur Öz), Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2000.
- GELD YEV Gurban Durdi, “Türkmenlerde Dü ün Türküleri veya Öleñler, Yar-yar, Leeran Gelene i Doğultusunda”, **1. Uluslararası Atatürk ve Türk Halk Kültürü Sempozyumu Bildirileri**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2001.
- SMA L Osman, **Xelq E iz Edebiyatı Heqqide Omumiy Bayan**, İncang Xelq Ne riyati, Urumçi, 1998.
- KA GARLI Sultan Mahmut, **Ça da Uygur Türkleri'nin Edebiyatı**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1998.
- KAYA Do an, **Ansiklopedik Türk Halk Edebiyatı Terimleri Sözlü ü**, Akça Yayınları, 2007.
- KÖSE Nerin, **Kazakların Gelenek-Göreneklere ile nanç ve Pratikleri**, Milli Folklor Yayınları: 14, Ankara 2001.
- MEHMET Abdulhakim, **Uygur Halk Destanları III**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2011.
- RAHMAN Abdulkerim, **Uygur Folkloru**, (Çeviren: Soner Yalçın, Erkin Emet), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1996.
- RASANEN Martti, **Versuch Eines Etymologischen Wörterbuch Der Türkischen Sprachen**, Suomalais-Ugrilainen Seura, Helsinki 1969
- SADIK Muhemmetcan, **Uy ur Xelq E iz Edebiyatı Heqqide**, İncang Xelq Ne riyati, Urumçi, 1995.
- Tatar Halk catı**, Tatarstan Kitap Ne riyati, Kazan, 1980.
- Türk Halk El Kitabı**, (Editör: M. Öcal O uz), Grafiker Yayınları, Ankara, 2004.
- Uy ur Tiliniñ zahlik Lu iti 5**, Milletler Ne riyati, Pekin, 1996.
- Uygur Xelq E iz cadiyiti**, Kazakistan SSR “Nauka” Ne riyati, Almuta, 1983.
- Z EME Peter, “Uygurların Dindı ı Edebiyatı Üzerine Birkaç Not”, **Be inci Milletler Arası Türkoloji Kongresi**, İstanbul, 23-28 Eylül, 1985, Tebli ler, 1. Türk Dili, Cilt 1, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, 1985.
- ZUNUN Memet ve RAHMAN Abdukerim, **Uy ur Xelq E iz Edebiyatınıñ Asasliri**, İncang Xelq Ne riyati, Urumçi, 1982.